

III.1. UNAPREĐENJE POSLOVNOG OKRUŽENJA ZA DOMAĆA I STRANA ULAGANJA I PODRŠKA PODUZETNIŠTVU

1. Ciljevi:

1.1. Podržati razvoj poduzetništva i brži rast privatnog sektora

Ukloniti administrativne prepreke za pokretanje preduzeća: smanjiti vrijeme potrebno za registraciju preduzeća na 15 dana.

1.2. Stvoriti preduvjete za efikasniji proces privatizacije

Povoljnija poslovna klima će predstavljati značajnu podršku procesu privatizacije.

1.3. Privući veći obim stranih ulaganja

U periodu od 1996. do 2002. godine BiH je privukla oko 2,1 milijardi KM (1,1 milijardi EUR) na ime stranih investicija. Da bi se ostvarili makroekonomski ciljevi iz prijedloga Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP), u periodu od 2003. do kraja 2007. godine bit će potrebno privući dodatne \$2 milijarde na ime stranih investicija.¹

2. Stanje

Unapređenje poslovnog okruženja, i s tim u vezi podsticanje poduzetništva, bitna je pretpostavka za rast privatnog sektora. To podrazumijeva, prije svega, uspostavljanje adekvatnog pravnog, poslovnog, socijalnog, sigurnosnog i, uopšte, društveno-ekonomskog ambijenta.

Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) svake godine objavljuje tranzicijski izvještaj koji, između ostalog, daje ocjenu poslovne klime zemalja u tranziciji. U izvještaju za 2002. BiH je svrstana u red zemalja koje su u odnosu na prethodne godine unaprijedile poslovnu klimu, ali pred kojima stoje još brojna pitanja koja treba riješiti da bi se poslovna klima smatrala povoljnom za domaća i strana ulaganja.

Ugledni časopis "The Economist" putem svog specijaliziranog dijela Economic Intelligence Unit radi analize poslovnog okruženja u zemljama u tranziciji i na osnovu toga vrši rangiranje zemalja po kvalitetu poslovne klime. Posljednji izvještaj², koji obrađuje 27 zemalja u tranziciji, ukazuje na pad Bosne i Hercegovine sa 20. na 22. mjesto, i pored toga što je zbirna ocjena porasla sa 4,15 na 4,77. Razlog za pad je činjenica da su druge zemlje, kao npr. Srbija i Crna Gora, koje su bile ispod BiH, kvalitetnije i brže unapređivale svoju poslovnu klimu. Srbija i Crna Gora je napravila najveći skok od svih zemalja u tranziciji, popevši se za samo dvije godine sa 25. na 14. mjesto.

Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose BiH je, u suradnji sa Svjetskom bankom (savjetodavnom grupom za strane investicije – FIAS), u toku 2001. uradilo dvije studije, sa ciljem da se dobiju odgovori u vezi sa načinom kreiranja povoljnijeg poslovnog okruženja za domaća i strana ulaganja. Radi se o Studiji o administrativnim preprekama za ulaganje u BiH i o Studiji o dijagnostičkom ispitivanju korupcije u BiH. Vijeće ministara BiH je, zajedno sa entitetskim vladama, 2001. godine usvojilo dugoročni Akcioni plan za unapređenje poslovne klime za domaća i strana ulaganja, koji je sada u fazi implementacije. Vijeće ministara BiH je, također, usvojilo dokument pod naslovom "Posao i Pravda", s ciljem da se u što kraćem roku unaprijedi poslovna klima i pokrenu reforme.

Poslovni ljudi iz cijele BiH, zajedno sa predstavnicima vlade i međunarodne zajednice predvođene OHR-om, formirali su tzv. Buldožer komisiju, sa ciljem da predlože konkretne mjere za unapređenje poslovne klime, u skladu sa usvojenim strateškim dokumentima. Buldožer komisija je vladama na svim nivoima već predala dva seta reformskih mjera, usmjerenih ka unapređenju poslovne klime.

U aprilu 2003. godine na Bjelašnici je održano savjetovanje Vijeća ministara BiH, entitetskih vlada i predstavnika entitetskih i državnog parlamenta, na kome je usvojena deklaracija "Ljudi na prvom

¹ Izvor: Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose BiH, IMF

² Economies in Transition: Regional overview, Country Forecast, September, 2003

mjestu" koja, između ostalog, podvlači potrebu implementacije Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP) i provođenje opsežnih reformi, kako bi se osigurao rast privatnog sektora. Kao rezultat ovog skupa Vijeće ministara je, krajem jula 2003. godine, zajedno sa vladama entiteta, usvojilo šestomjesečni Akcioni plan za realizaciju hitnih reformi, također usmjerenih ka unapređenju poslovne klime.

3. Uočeni problemi

Neizgrađenost jedinstvenog ekonomskog prostora velika je prepreka kreiranju povoljnije poslovne klime za domaća i strana ulaganja i približavanju EU integracijama. Još uvijek su prisutne brojne barijere u međuentitetskoj trgovini, o čemu svjedoče podaci iz entitetskih statističkih institucija koje su u 2003. godine registrirale robni promet između dva entiteta u visini od samo 300 mil KM. Kompanije iz FBiH plasirale su u RS roba i usluga u vrijednosti od 237 mil KM, a kompanije iz RS u istom periodu u FBiH plasirale su oko 64 mil KM roba i usluga. Radi poređenja navodimo da su npr. u 2003. godini kompanije iz FBiH u Republiku Hrvatsku plasirale oko 1,5 puta više roba i usluga nego u RS (358 mil KM). Sa druge strane, kompanije iz RS su u istom periodu plasirale oko 3 puta više roba u Srbiju i Crnu Goru nego u FBiH (205 mil KM).

Administrativne prepreke za osnivanje i rad privrednih subjekata također su prepreka bržem rastu privatnog sektora, posebno u oblasti registracije, visokih troškova pokretanja preduzeća, poreskog opterećenja koje je jedno od najviših u Evropi,³ inspekcije, te uticaja korupcije. Dio problema je i zakonski okvir za stečaj u FBiH koji nije moderniziran. Poseban problem je obim sive ekonomije, koja prema procjenama Evropske komisije i Svjetske banke iznosi između 36 i 40 procenata ukupne ekonomije.

Neefikasnost sudskog sistema u rješavanju privrednih sporova, te slab zakonski okvir za zaštitu povjerilaca, u velikoj mjeri utiču na lošu poslovnu klimu.

Na nizak nivo do sada ostvarenih stranih investicija uticali su naprijed navedeni razlozi kao i faktori koji se tiču konkurentnosti, i loš imidž zemlje u svijetu. Ovo se prije svega odnosi na relativno visoke poreze, relativno skupu radnu snagu, nedovoljnu tehnološku razvijenost, podijeljenost unutrašnjeg tržišta i visoke troškove vođenja poslova (dozvole, struja, PTT...).

4. Prioritetne aktivnosti

U poređenju sa prethodnim godinama, napravljen je napredak u oblasti eliminiranja administrativnih prepreka za domaća i strana ulaganja. Dinamika realizacije reformi u ovoj oblasti upućuje na zaključak da će se do kraja 2004. otkloniti najveći dio administrativnih prepreka, ubrzati rješavanje privrednih sporova, i osigurati adekvatna zaštita povjerilaca. Stoga će se fokus za unapređenje poslovne klime sve više pomicati od eliminiranja administrativnih prepreka ka kreiranju uvjeta za veću konkurentnost domaće ekonomije, smanjenju poreza i jačanju korporativnog upravljanja.

4.1. Jačati jedinstveni ekonomski prostor u BiH

Odredbe Ustava BiH garantiraju slobodu kretanja roba, usluga, kapitala i ljudi.⁴ Međutim, i pored napretka ostvarenog posljednjih godina, još uvijek su prisutne barijere koje otežavaju poslovanje na teritoriji cijele zemlje.

Harmonizacija poreskog sistema izvršena je u najvećoj mjeri u oblasti indirektnog oporezivanja. Međutim, u oblasti direktnih poreza, kao npr. u slučaju poreza na dohodak, prisutno je dvostruko oporezivanje.

³ "Izveštaj Komisije Vijeću o spremnosti BiH za otpočinjanje pregovora sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju" (Studija izvodljivosti), Brisel, 18. 11. 2003.

⁴ "Postoji sloboda kretanja širom Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina i entiteti neće ometati punu slobodu kretanja lica, roba, usluga i kapitala širom Bosne i Hercegovine. Nijedan entitet neće provoditi bilo kakvu kontrolu na granici između entiteta", Čl. I (4) Ustava BiH.

Projekat Evropske komisije, pod nazivom «Jedinstven ekonomski prostor»⁵, uočio je brojne međuentitetske probleme, koji se odnose na trgovinu, proizvodnju, obavljanje usluga i mobilnost radne snage. Projekat se fokusirao na ograničen broj privrednih aktivnosti i to na: proizvodnju i trgovinu lijekova za ljudsku upotrebu, kretanje roba sa CE znakom, fito-sanitarnu kontrolu u entitetima, aktivnosti inspekcije (Brčko), tržišne barijere u okviru važećih entitetskih zakona, autobuski transport, slobodno kretanje radne snage, i sistem nadzora tržišta. U svim ovim oblastima praksa nedvojbeno ukazuje na nepostojanje Ustavom BiH zagarantovane slobode kretanja roba, usluga, kapitala i ljudi.⁶

Poseban problem predstavlja činjenica da državni nivo nema snažniju ulogu u kreiranju i koordiniranju ekonomske politike zemlje.

Oblast infrastrukture je također rascjepkana, za što je najbolji primjer način funkcioniranja željezničkog saobraćaja.⁷

Preuzimanje «Acquis communautaire-a EU» (kompletnog pravnog naslijeđa EU) u okviru procesa stabilizacije i pridruživanja doprinijet će rješavanju ovih problema i integraciji ekonomskog prostora u BiH. Ako se tome doda izgradnja institucija i tehničke infrastrukture po modelu unutrašnjeg tržišta EU, izgradit će se jedinstven ekonomski prostor, koji će biti integrisan u tržište EU. To će voditi ispunjenju tri važna cilja: unaprijedit će poslovnu klimu i pojačati efikasnost tržišta BiH, osigurati bolju zaštitu potrošača i stvoriti preduvjete za povećanje izvoza u EU.

U ovom kontekstu posebno je važno realizirati slijedeće prioritete:

4.1.1. Harmonizirati propise koji reguliraju slobodu kretanja roba, usluga, kapitala i lica sa EU zakonodavstvom

U okviru izrade Nacionalnog plana za usvajanje «Acquis communautaire-a» (NPAA) posebna pažnja će biti posvećena propisima koji reguliraju slobodu kretanja roba, usluga, kapitala i lica. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU (SAA) ne reguliše cjelokupnu problematiku kretanja lica, nego se njegove odredbe odnose na kretanje radne snage u oba pravca: iz zemlje kandidata u zemlje članice EU, i obrnuto.

4.1.2. Uspostaviti zakonski i institucionalni okvir za slobodnu konkurenciju i zaštitu potrošača

Potrebna je djelotvorna zaštita potrošača da bi se osiguralo propisno funkcioniranje tržišne ekonomije. U tom smislu BiH treba⁸:

- kreirati politiku aktivne zaštite potrošača u skladu sa zakonima EU,
- uskladiti zakone o zaštiti potrošača sa zakonima EU,
- formirati nezavisne i efikasne administrativne strukture, koje će osigurati ispunjavanje osnovnih zahtjeva u pogledu zdravlja i sigurnosti,
- osigurati zastupanje, informisanje i educiranje potrošača.

Potrebno je uspostaviti Vijeće za konkurenciju BiH, te osigurati adekvatno budžetsko finansiranje za njegov rad. Nakon uspostave Vijeća za konkurenciju BiH, treba uspostaviti i entitetske urede za konkurenciju i zaštitu potrošača.

Radi zaštite zdravlja i sigurnosti potrošača potrebno je uskladiti tri važna segmenta tržišta sa pravilima EU: legislativu proizvoda, ocjenu usklađenosti i nadzor nad tržištem. Posebno je važno donijeti podzakonske akte i uspostaviti institucionalni okvir za implemenatciju Zakona o zaštiti

⁵ "Strategija jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH", Evropska komisija, septembar 2003.

⁶ Bosnalijek iz Sarajeva tretirana je kao strana firma u RS, firma Saniteks iz Velike Kladuše koja ima oznaku CE i zbog toga ima pristup tržištu EU, u FBiH se mora podvrgnuti proceduri ocjene usklađenosti sa zakonima F BiH, dok to nije potrebno u RS, u oba entiteta prisutne su različite liste sorti sjemena i sjemenskih materijala, inspektori u Brčkom u sjevernom dijelu distrikta primjenjuju zakonodavstvo RS, a u južnom zakonodavstvo FBiH, međunarodne autobuske linije između RS i Srbije i Crne Gore tretirane su kao lokalne, dok su iste takve linije između FBiH i Srbije i Crne Gore tretirane kao međunarodne, građani Srbije i Crne Gore u RS se ne tretiraju kao strana radna snaga, dok je sasvim suprotno u FBiH.

⁷ Još uvijek je prisutna praksa zamjene lokomotiva na interentitetskoj liniji.

⁸ Izvještaj Evropske Komisije Vijeću o spremnosti BiH za otpočinjanje pregovora sa EU o sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, Brisel, 18. 11. 2003.

potrošača BiH. I sam SAA posebnu pažnju posvećuje zaštiti potrošača, jer je efikasno funkcionisanje ove oblasti neophodno za osiguranje djelotvorne tržišne ekonomije.

U budućem Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju EU (SAA), BiH će se morati uzdržati od mjera koje na negativan način utječu na fer konkurenciju. U tom kontekstu će biti potrebno osigurati punu transparentnost u oblasti vladinih subvencija, kroz godišnju izradu i objavljivanje inventara o subvencijama.⁹

4.1.3. Uvesti odredbe o zajedničkom priznavanju proizvoda u pravnom poretku BiH¹⁰

S ovim u vezi potrebno je da vlasti u oba entiteta međusobno priznaju sve tehničke standarde u prometu robama kako bi se otklonili svi oblici izdavanja duplih licenci i dozvola, a u cilju omogućavanja privrednim subjektima da nesmetano posluju na cijelom tržištu BiH.

4.1.4. Uspostaviti jedinstveni sistem javnih nabavki na teritoriji cijele BiH

Bez obzira na Ustav BiH, u praksi je prisutna diskriminacija firmi na osnovi entitetske pripadnosti, u slučajevima učešća u javnim nabavkama. Stoga je i sa stanovišta unapređenja poslovne klime potrebno usvojiti novi zakonski okvir o javnim nabavkama na nivou BiH, čija će implementacija voditi jačanju jedinstvenog ekonomskog prostora u zemlji.

4.1.5. Povećati mobilnost radne snage i eliminirati sve oblike diskriminacije u zapošljavanju

Bez obzira na napredno radno zakonodavstvo, inače harmonizirano između dva entiteta, prisutne su diskriminacije u zapošljavanju, posebno kada se radi o povratničkoj populaciji. S druge strane, osim političkih, postoje i drugi faktori koji utiču na nisku mobilnost radne snage na domaćem tržištu (vidi dio koji se odnosi na tržište radne snage). Tako npr. nivo minimalnih plata, zaštite u slučaju nezaposlenosti i penzija na nivou entiteta je različit, a nivo socijalne, zdravstvene zaštite i kvalitet obrazovanja različit je ne samo između entiteta, već i između kantona unutar Federacije BiH.

4.1.6. Unaprijediti koordinaciju upravljanja javnom infrastrukturuom

Potrebno je intenzivirati aktivnosti Bosanskohercegovačke javne željezničke korporacije (BHŽK), da bi se utvrdio plan restrukturiranja željeznice i izradili potrebni propisi za efikasnije funkcioniranje željezničkog saobraćaja. Također je potrebno intenzivirati rad Javne cestovne korporacije, koja treba da koordinira aktivnosti entiteta u oblasti putne mreže. Ubrzanje aktivnosti na liberalizaciji tržišta električne energije i telekomunikacijskih usluga će također doprinijeti većoj integraciji tržišta u BiH (vidi posebne dijelove koji se odnose na sektor infrastrukture, telekomunikacija i energije).

4.1.7. Stimulirati regionalni ekonomski razvoj

Po modelu regionalnog razvoja EU, ekonomska regija je jedinstven ekonomski prostor, koji čini više lokalnih jedinica koje povezuju geografske, historijske, kulturne i ekonomske veze. Uz podršku Evropske komisije započet je proces jačanja regionalnog razvoja koji je naišao na podršku u općinama. U ovom trenutku u BiH se razvija pet ekonomskih regija, a formirano je nekoliko regionalnih razvojnih agencija (RRA).

Iskustva Mađarske, Poljske, Slovenije i Češke Republike ukazuju da razvoj regija bitno utiče na poboljšanje rezultata ekonomskog razvoja zemlje. U uvjetima BiH, uspostava ekonomskih regija vodit će jačanju jedinstvenog ekonomskog prostora zemlje.

Sadašnja mreža RRA u BiH je vrlo slaba. Postojeće agencije nemaju dovoljno kadrova niti resursa i zbog toga imaju ograničene mogućnosti u stimuliranju regionalnog razvoja. Stoga će biti neophodno značajno ih ojačati, te osigurati njihovo adekvatno finansiranje od strane zainteresiranih opština. U ovom kontekstu potrebno je jačati njihovu međusobnu koordinaciju, a posebno njihovu vezu sa lokalnim nivoima vlasti.

Kao prioritetne aktivnosti u daljem razvoju ekonomskih regija može se navesti:

⁹«Izveštaj Komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», Brisel, 18. 11. 2003.

¹⁰ Preporuka iz «Izveštaj Komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju», Brisel, 18. 11. 2003.

- usvojiti adekvatan zakonski okvir i uspostaviti odgovarajući forum na nivou BiH koji bi predlagao politiku i mjere regionalnog ekonomskog razvoja;
- okončati proces definiranja ekonomskih regija, na bazi dobrovoljnog povezivanja opština;
- definirati strategiju regionalnog razvoja;
- ojačati postojeće, te formirati nove regionalne razvojne agencije.

4.2. Očuvati makroekonomsku stabilnost

U svim poslijeratnim godinama BiH je uspjela očuvati makroekonomsku stabilnost, što će biti važna pretpostavka za bolju poslovnu klimu i u narednom periodu.

4.3. Eliminirati sve oblike nelojalne konkurencije

U BiH još uvijek postoji značajan dio sive ekonomije (36%), prisutno je krijumčarenje robama, posebno visokoakciznim. Iako nikada nisu urađene precizne analize, predstavnici međunarodne zajednice, među kojima se najčešće ističu službenici OHR i CAFAO, u javnosti su izlazili sa informacijama o reviziji i do 1 milijarde KM godišnje.¹¹ I nelojalna konkurencija je krupna prepreka za obimnije pokretanje domaće proizvodnje, a samim tim i za povećanje zaposlenosti.

Potrebno je nastaviti sa jačanjem Državne granične službe, uspostaviti carinsku administraciju na nivou države, pojednostaviti carinske procedure i smanjiti broj carinarnica, preko kojih se vrši promet roba, usvojiti propise koji će osigurati uvoz nafte i naftnih derivata isključivo željeznicom, te pojačati kontrolu nad radom slobodnih carinskih zona. Posebno je važno uspostaviti upravu BiH za indirektno oporezivanje i uvesti PDV do 2006. godine.

4.4. Ukloniti administrativne prepreke za domaća i strana ulaganja i smanjiti troškove osnivanja kompanija

U 2001. godini bilo je potrebno u prosjeku oko 120 dana za registraciju preduzeća. Prema istraživanjima koja su ovoj godini rađena od strane WB, u posljednje dvije godine¹² broj dana potrebnih za registraciju preduzeća pao je na 59¹³, što još nije zadovoljavajuće. Međutim, izvještaji entitetskih vlada ukazuju da je ovaj broj pao na oko 30 dana.¹⁴ Bez obzira na različite podatke, registracija preduzeća u BiH još uvijek traje dugo. Tome doprinose kruti administrativni propisi, neadekvatan upravni aparat, velik broj državnih institucija koje su uključene u proces registracije, njih čak 12. Stoga je potrebno dodatno pojednostaviti proceduru registracije, te po uzoru na registraciju stranih kompanija, maksimalno smanjiti broj institucija, uključenih u ovaj proces.

Uspoređujući troškove registracije preduzeća sa drugim zemljama u svijetu, vidljivo je da su troškovi pokretanja firme u BiH veoma visoki, veći nego u ostalim tranzicijskim ili zemljama OECD,¹⁵ te da je potrebno poduzeti mjere koje će voditi smanjenju troškova osnivanja firmi u BiH.

U ovom kontekstu posebno je važno usvojiti okvirni Zakon BiH o registraciji preduzeća, kao i entitetske zakone o registraciji preduzeća, te uspostaviti entitetske registre i jedinstvenu bazu podataka na nivou BiH.

4.5. Ubrzati rješavanje privrednih sporova

Rješavanje privrednih sporova u BiH je dugotrajno i stoga skupo. Prema istraživanjima WB¹⁶ prosječan period za rješavanje privrednog spora kroz redovnu sudsku proceduru traje oko 630 dana. Sa

¹¹ Izjava ambasadora Don Hays-a, prvog zamjenika Visokog predstavnika u BiH, data dnevnom listu "Oslobođenje", broj 20.370, 24. 10. 2003.

¹² Od kada se implementira Akcioni plan za unapređenje poslovne klime za domaća i strana ulaganja;

¹³ "Doing business in 2004, Country Profile of Bosnia and Herzegovina", WB, June 2003

¹⁴ "Bosna i Hercegovina, Izvještaj o implementaciji Evropske povelje za mala i srednja preduzeća", Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose BiH, septembar 2003.

¹⁵ "Bosna i Hercegovina, Izvještaj o implementaciji Evropske povelje za mala i srednja preduzeća", Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose BiH, septembar 2003.

¹⁶ "Bosna i Hercegovina, Izvještaj o implementaciji Evropske povelje za mala i srednja preduzeća", Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose BiH, septembar 2003.

izuzetkom Slovenije i Poljske, to je više u odnosu na druge zemlje u tranziciji, a duplo više u odnosu na prosjek OECD zemalja.

U toku je implementacija reforme sudskog sistema, u okviru koje su izmijenjeni zakoni o krivičnom i procesnom pravu. U suradnji sa USAID-om u toku je uspostava 16 privrednih odjeljenja pri prvostepenim sudovima u BiH, imenovanje sudija i njihova obuka za bavljenje privrednim sporovima. Paralelno sa ovim potrebno je uspostaviti alternativan, vansudski sistem rješavanja privrednih sporova (arbitraža).

4.6. Pojednostaviti poreski sistem u BiH

U BiH je prisutno dvostruko oporezivanje, posebno kod poreza na dobit i dohodak. Uvođenje PDV-a će u velikoj mjeri pojednostaviti poreski sistem u zemlji.

Potrebno je provesti reformu poreza na dobit i dohodak u cilju njegovog pojednostavljenja i ukidanja dvostrukog oporezivanja. Također je potrebno nastaviti sa smanjenjem doprinosa na plate, koji bi istovremeno bili podsticajni za smanjenje sektora sive ekonomije, usvojiti kodeks ponašanja poreskih službenika na svim nivoima, te formirati neovisno žalbeno tijelo na svim nivoima, radi rješavanja žalbi po odlukama poreske administracije.

4.7. Jačati korporativno upravljanje¹⁷

Efikasno korporativno upravljanje je bitan preduvjet za stvaranje povoljne poslovne klime, što podrazumijeva funkcioniranje finansijskih tržišta u BiH. Kvalitetan sistem korporativnog upravljanja poboljšava pristup tržištima kapitala, unapređuje povjerenje investitora i jača konkurenciju preduzeća. Osnovni problem u vezi sa korporativnim upravljanjem u BiH je činjenica da je još oko 60 odsto ekonomije u državnom vlasništvu. S druge strane, model privatizacije doveo je do disperzije vlasništva, pojave PIF-ova, fragmentiranog i nedovoljno likvidnog tržišta kapitala. Poseban problem je nedostatak tradicije o korporativnom upravljanju, što kao rezultat ima slabu informiranost vlasnika o pravima i dužnostima.

Pored fokusiranja na tekuće reforme u vezi sa realizacijom niza zakona iz oblasti preduzeća, neophodno je ubrzati privatizaciju, nastaviti aktivnosti na jačanju tržišta kapitala, a posebno njegovog regulatornog okvira. Važna mjera u podršci korporativnom upravljanju bilo bi zakonsko obavezivanje dioničarskih društava i javnih preduzeća da se kotiraju na berzama, što bi pored podrške razvoju tržišta kapitala unaprijedilo transparentnost u njihovom radu.

4.8. Reorganizirati inspeksijske službe

Zbog višeslojnog sistema organizacije države u vršenju inspeksijskih poslova postoji niz preklapanja nadležnosti. Sistem inspekcije aktivnosti privatnog sektora je glomazan, nema potrebnog nivoa koordinacije, a inspektori imaju prevelika diskreciona prava. Prisutan je veliki broj inspekcija, s naglašenim nedostatkom transparentnosti njihovog rada. Vlade FBiH i RS usvojile su akcione planove za reorganizaciju inspeksijskih službi. Akcioni planovi se dotiču reformi u tri važna područja: pripreme zakonskih propisa, unutrašnje organizacije entitetskih inspektorata i obuke inspektora.

U narednom periodu bit će potrebno usvojiti okvirni Zakon BiH o inspekcijama, kao i entitetske zakone o inspekcijama. Također je potrebno uspostaviti Federalni inspektorat i Inspektorat RS. U Federaciji BiH će svaki kanton imati svoj inspektorat. Cilj nove organizacije inspektorata jeste centralizacija inspeksijskih službi u nekoliko inspektorata radi povećanja efikasnosti, transparentnosti i smanjenja troškova u funkcioniranju inspeksijskih službi.

¹⁷ Preporuka iz "Izveštaja Komisije Vijeću o spremnosti BiH za otpočinjanje pregovora sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju" (Studija izvodljivosti), Brisel, 18. 11. 2003.

4.9. Osigurati efikasniju zaštitu povjerilaca i kreirati uvjete za veću dostupnost bankarskih kredita

Kao što je naprijed rečeno, u narednom periodu morat će biti uspostavljen sistem za efikasnije rješavanje sudskih privrednih sporova. Pored sporosti sudova, ne postoji adekvatan sistem zaštite povjerilaca. Instrument osiguranja kredita nije sistematiziran, niti postoji efikasan mehanizam za njegovu naplatu, što predstavlja prepreku za veću dostupnost kredita privatnom sektoru. Naplata kolaterala u BiH još uvijek je komplikovana i morat će biti pojednostavljena. Neophodno je usvojiti niz zakona i izvršiti dopunu postojećih, kako bi se uspostavili efikasniji mehanizmi za zaštitu povjerilaca. S tim u vezi, potrebno je usvojiti međusobno harmonizirane entitetske zakone o obligacijama, stvarnopravne zakonike u FBiH i RS i Zakon o notarima u RS. Posebno je važno usvojiti okvirni Zakon BiH o registraciji zaloga na pokretnoj imovini, kao i entitetske zakone o registraciji na pokretnoj imovini, te uspostaviti jedinstven registar zaloga na nivou BiH.

Bitan značaj u kreiranju povoljne poslovne klime imaju zakoni o stečaju i likvidaciji. RS je nedavno usvojila Zakon o stečaju, koji može zadovoljiti kriterijume savremene poslovne klime. Međutim, to se ne može reći za FBiH, čiji zakon daje neograničeno pravo na naplatu zaostalih plata, u punom iznosu. Na ovaj način ostali kreditori su stavljeni u nepovoljan položaj i nemaju motiva da idu na stečaj i restruktuiranje preduzeća u cilju njegovog oživljavanja. Ovakav zakon daje kreditorima više motiva da likvidiraju preduzeća. Stoga je potrebno izvršiti izmjenu zakona o stečaju u FBiH.

4.10. Provesti reforme radi efikasnije borbe protiv korupcije

Prema istraživanjima koje je radila Svjetska banka, u suradnji sa domaćim stručnjacima¹⁸, nivo korupcije u BiH je krupna prepreka za jačanje privatnog sektora. Prema ovom istraživanju «18 odsto troškova postojećih preduzeća čine izdaci za mito, dok jedna desetina menadžerskog vremena u rukovođenju firmom otpada na komuniciranje sa predstavnicima vlasti u procesu poslovanja».¹⁹ Potrebno je realizirati Akcioni plan za borbu protiv korupcije koji je sastavni dio PRSP-a.

4.11. Modernizirati sistem upravljanja zemljištem i nekretninama

Ne postoji usklađen zakonski okvir za vlasništvo i prenos vlasništva nad svim vrstama nekretnina. Izdavanje urbanističke saglasnosti i građevinskih dozvola je sporo i skupo. Poseban problem je neriješeno pitanje restitucije. U procesu privatizacije zabilježeni su brojni problemi u vezi s prenosom vlasništva nad nekretninama što dodatno čini proces privatizacije manje efikasnim, posebno u slučaju PIF-ova.

Stoga je neophodno jačati sistem urbanog planiranja i koordinacije na svim nivoima, eliminirati monopol zavoda za izgradnju u procesu pripreme infrastrukturnog razvitka lokacija uvođenjem konkurencije od strane privatnog sektora, te spojiti postupke za davanje urbanističke saglasnosti i građevinske dozvole. U ovom kontekstu važno je usvojiti modernizirane zakone o katastru, u cilju integracije zemljišnih knjiga i katastra, usvojiti državni zakon o restituciji, te ubrzati izmjene postojećih zakona i ostalih propisa, radi bržeg rješavanja vlasničkih odnosa u procesu privatizacije. Posebno je važno uvesti usklađen sistem registracije zemljišnih posjeda, koji će izgraditi veći stepen povjerenja u ostvarivanje vlasničkih prava.²⁰

4.12. Osigurati efektivniju zaštitu intelektualnog, industrijskog i komercijalnog vlasništva

Jedan od preduvjeta za sklapanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) jeste efektivnija zaštita intelektualnog, industrijskog i komercijalnog vlasništva, uključujući zaštitu od krivotvorenja i piratstva. BiH će također morati potpisati multilateralne evropske konvencije iz ove oblasti.²¹

¹⁸ Dijagnostička studija o korupciji u BiH, Svjetska banka, 2001.

¹⁹ Dijagnostička studija o korupciji u BiH, Svjetska banka, 2001, str.25-26

²⁰ Izvještaj Evropske Komisije Vijeću o spremnosti BiH za otpočinjanje pregovora sa EU o sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju", Brisel, 18. 11. 2003.

²¹ "Izvještaj Evropske Komisije Vijeću o spremnosti BiH za otpočinjanje pregovora sa EU o sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju", Brisel, 18. 11. 2003.

4.13. Institucionalizirati postojeće aktivnosti koje se vode u cilju uspostavljanja dijaloga sa privatnim sektorom

Uticaj privatnog sektora na vlade je slab, a prisutna je i tendencija jačanja vankomorskog udruživanja na bazi dobrovoljnog članstva. Međutim, s obzirom na tradiciju, logično je očekivati da će komorski sistem, posebno Vanjskotrgovinska komora BiH, i dalje biti najvažniji partner vladama na svim nivoima. U posljednje dvije godine tzv. Buldožer komisija, dijelom i zbog toga što je bila organizirana od strane OHR-a, dala je najbolje rezultate u pogledu saradnje privatnog sektora i vlada na unapređenju poslovne klime. Uzimajući u obzir dosadašnje rezultate, neophodno je nastaviti sa aktivnostima po modelu Buldožer komisije. U ovom pogledu potrebno je da domaći organi vlasti preuzmu liderstvo u vođenju ove inicijative od OHR-a. U istom kontekstu važno je uspostaviti redovan rad ekonomsko-socijalnih vijeća u entitetima.

5. Poslovna klima i privlačenje stranih investicija

5.1. Stanje

Od 1996. do 2002. godine BiH je privukla tek oko 2,1 milijarde KM (1,1 milijardi EUR) stranih investicija. U 2002. priliv stranih investicija zabilježio je skok (\$240 mil) i povećan je u odnosu na prethodnu godinu za oko 120 odsto. Međutim, nivo investicija u BiH generalno je nizak. Ukupan poslijeratni priliv stranih investicija per capita iznosi oko \$166, što je daleko ispod prosjeka zemalja u tranziciji. Radi poređenja, u istom periodu je obim stranog investiranja per capita u Hrvatskoj iznosio \$1.321, u Bugarskoj \$480, u Rumuniji \$288. Nivo stranog investiranja u Makedoniji i Albaniji također je viši nego u našoj zemlji.²²

Nije zabilježeno značajnije strano investiranje u realni sektor u BiH, što je posebna slabost sa stanovišta povećanja konkurentnosti domaće ekonomije, te s tim u vezi, izvoza i zaposlenosti. Sektorska struktura stranih investicija nije posebno disperzirana. Prednjače ulaganja u eksploataciju resursa (železara u Zenici, cementara u Kaknju) i finansijski sistem (čak pet od deset najvećih investicija su u sektoru bankarstva).

Da bi bili ostvareni makroekonomski ciljevi iz prijedloga Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP), do 2007. godine, bit će potrebno privući dodatne \$2 milijarde stranih investicija. Ovo je krupan izazov, uzimajući u obzir stanje ekonomije u BiH, te investicionu krizu u svijetu i veliku konkurenciju zemalja u regionu, koje svoj ekonomski razvoj također baziraju na privlačenju investicija izvana.

Privlačenje većeg obima stranih ulaganja ostaje važan prioritet Srednjoročne razvojne strategije BiH (PRSP), s obzirom na brojne pozitivne efekte koje ona nose sa sobom: povećanje zaposlenosti, nova menadžerska znanja, nove tehnologije, nova tržišta i veći izvoz.

5.2. Prioritetne aktivnosti

Za privlačenje većeg obima stranih investicija neophodno je realizirati naprijed navedene prioritete, počev od jačanja jedinstvenog ekonomskog prostora, očuvanja makroekonomske stabilnosti i unapređenja ostalih elemenata, bitnih za kreiranje povoljnije klime za domaća i strana ulaganja.

U ovom dijelu teksta akcenat je stavljen na reforme i mjere koje utiču na povećanje konkurentnosti ekonomije BiH, što je bitna pretpostavka za privlačenje većeg obima stranih investicija, ali i za razvoj domaćeg privatnog sektora.

5.2.1. Jačati konkurentnost ekonomije BiH

U organizaciji MIT centra Ekonomskog fakulteta u Sarajevu, domaći stručnjaci su, uz primjenu metodologije Svjetskog ekonomskog foruma, anketirali lokalne poslovne ljude, kako bi utvrdili njihovo viđenje konkurentskog položaja BiH u globalnoj privredi. Ova metodologija zasniva se na ukupno 184 pokazatelja (134 kvalitativna i 50 kvantitativnih), koji su rangirani u više kategorija, kao npr: otvorenost privrede, efikasnost vladinih institucija, finansijski sektor, infrastruktura, tržište radne snage, tehnološka razvijenost i slično.

²² Istraživanje tima PRSP, zasnovano na podacima Svjetske banke.

Konkurentnost naše zemlje, po nalazima ove ankete, na zadovoljavajućem je nivou u svega 18 od ovih kriterija, dok ostalih 98 ukazuju na nisku konkurentsku sposobnost u globalnom okruženju. Zadovoljavajuće ocjene dobijene su uglavnom u sferi makroekonomije. U oblasti infrastrukture, po uvjerenju anketiranih menadžera, posebno je loše stanje u željezničkom i vodnom prometu, kao i opće stanje infrastrukture. Financijska tržišta takođe su ocijenjena kao nedovoljno razvijena i neefikasna u financiranju razvoja i ulaganja.

Sistemske uvjeti su također krajnje nezadovoljavajući: uočen je niz nedostataka u strukturi sistema, kao i neujednačena i diskriminirajuća provedba propisa, te nezadovoljavajući stupanj naplate poreskih obaveza. Nizak nivo tehnološkog razvoja i produktivnosti neizbježno proizilaze iz već opisanih nedostataka, a dodatni problem predstavlja izražena slabost u sferi poslovne strategije i operacija. Prema zaključcima citirane studije, za nadoknađivanje ovih nedostataka, čak i uz intenzivne napore, privredi BiH biće potrebno barem deset godina.

Od 1999. godine, Svjetska banka i EBRD osmislili su i svake godine realizirali ankete radi ocjene poslovnog okruženja i konkurentnosti kompanija u zemljama u tranziciji (BEEPS), uključujući i BiH. Izvještaj ankete BEEPS za 2002. godinu ukazuje da su glavne barijere za strana ulaganja u BiH nekonkurentnost, koja se ogleda u visokim troškovima poslovanja, otežanom pristupu kapitalu, komplikovanom poreskom sistemu i izraženoj korupciji.

Poreski sistem je destimulativan za strana i domaća ulaganja. U posljednje tri godine učinjeni su napore, posebno u RS-u, da se smanje doprinosi na plate, a samim tim i cijena radne snage za poslodavce. Međutim, visina poreskih opterećenja i dalje će predstavljati prepreku za strana ulaganja. Nivo javnih rashoda u BiH u 2003. godini iznosio je oko 46 procenata, što je daleko iznad prosjeka zemalja u tranziciji (oko 40%). U narednom periodu morat će doći do smanjenja javne potrošnje i smanjenja budžetskih deficita, ali i smanjenja poreza i doprinosa, u cilju stimulanja daljnjeg rasta privatnog sektora i stranih investicija.

Porezi na dobit različiti su u FBiH (30%) i RS-u (10%). Osim toga, zakonodavstvo FBiH omogućava smanjenje poreza na dobit, ovisno o visini stranog ulaganja, dok tako nešto ne postoji u RS-u. Ovo nije u duhu Zakona BiH o stranim investicijama, koji zabranjuje upotrebu poreskih olakšica koje mogu dovesti do jačanja konkurencije između dva entiteta ili koje domaći privatni sektor stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na strane investitore. Tako npr. VW automobil, proizveden u FBiH, skuplji je u RS, jer se u ovom entitetu zaračunava viša poreska stopa nego u FBiH.²³

Nezvanični sektor ekonomije je raspostranjen (36% u odnosu na GDP), a samim tim i nelojalna konkurencija. Dalje snižavanje doprinosa na lični dohodak i jačanje inspeksijskih službi neophodni su koraci za smanjenje nezvanične ekonomije i nivoa nelojalne konkurencije.

Cijena radne snage relativno je visoka u odnosu na zemlje konkurentne²⁴, između ostalog i zbog visokih poreza i doprinosa na plate.

Cijene usluga javnih preduzeća su više nego u regionu, a često i u odnosu na evropski prosjek, što također predstavlja problem za privlačenje većeg obima stranih investicija.

Prema analizama, rađenim u okviru Svjetske banke i OHR-a, cijena električne energije za privredne subjekte u BiH je daleko iznad evropskog prosjeka. Cijena međunarodnih telefonskih poziva je i do deset puta viša nego u drugim tranzicijskim zemljama, ali je viša i u odnosu na zemlje Evropske unije. S druge strane, nivo usluga nije u skladu sa potrebama za veći rast privatnog sektora i stranih investicija: BiH ima nisku penetraciju mobilnih telefona (samo Albanija ima nižu), kao i fiksnih telefonskih linija (samo još Rumunija ima nižu). Pristup internetu, sa izuzetkom Albanije, također je najniži u odnosu na zemlje u tranziciji.²⁵ Visoka cijena usluga javnih kompanija i neadekvatan kvalitet usluga, u kombinaciji sa relativno skupom radnom snagom, relativno visokim porezima i troškovima za pokretanje kompanije, čine BiH manje konkurentnom za strana ulaganja.

²³ Investment Climate in BiH – Benchmarking, FIPA, September 2003.

²⁴ Zaključci MIT studije o konkurentnosti ekonomije BiH, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2002.

²⁵ Investment Climate in BiH – Banchmarking, FIPA, Septembar 2003

Da bi se unaprijedila konkurentnost naše zemlje bit će neophodno realizirati niz reformi. Uvođenje PDV i implementacija reforme poreza na dobit i dohodak će pojednostaviti poreski sistem. Paralelno sa ovim, potrebno je nastaviti aktivnosti na smanjenju nezvaničnog sektora ekonomije i nivoa poreskih opterećenja, liberalizaciji tržišta električne energije i PTT usluga. Zbog toga su i predstojeće reforme tržišta radne snage i obrazovnog sistema usmjerene ka jačanju konkurentnosti radne snage u BiH.

5.2.2. Ubrzati privatizaciju

Postoji uska veza između efikasnosti procesa privatizacije i obima stranih investicija. Za razliku od većine drugih zemalja u tranziciji, spor proces privatizacije u BiH je, između ostalog, rezultirao i nižim nivoima u privlačenju stranih investicija. Prema indeksu privatizacije, koju EBRD objavljuje svake godine, BiH u poređenju sa ostalim zemljama u tranziciji, kao i u slučaju obima stranih investicija, bilježi niske ocjene²⁶. Važan razlog za veći obim stranih investicija u bankarstvu je činjenica da je proces privatizacije u ovom sektoru bio daleko efikasniji nego u drugim sektorima.

5.2.3. Uspostaviti institucionalni okvir za dodjelu koncesija

Potrebno je oformiti Državnu komisiju za koncesije, kao i adekvatne komisije na nižim nivoima.

5.2.4. Dodatno liberalizirati tržište rada, režim tekućih isplata i kretanja kapitala

U okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) BiH će se morati obavezati na progresivnu liberalizaciju unutrašnjeg i vanjskog kretanja kapitala, posebno u vezi s direktnim stranim ulaganjima. Morat će se osigurati potpuni zaštita investitora u pogledu likvidacije (što za sada nije slučaj u FBiH, gdje obaveze prema radnicima imaju prvenstvo) i repatrijacije ulaganja i profita. Istovremeno, morat će se osigurati odsustvo diskriminacije prema državljanima zemalja iz EU, koja je sad prisutna u vezi sa dodjelom radnih dozvola i davanja prioriteta kod zapošljavanja domaćoj radnoj snazi.²⁷

5.2.5. Kontinuirano raditi na smanjivanju političke i nestabilnosti uzrokovane socijalnim nemirima

Politička nestabilnost, koja je posebno izražena kroz nezadovoljavajuću sigurnost povratnika, još uvijek je ozbiljna prepreka za veći obim stranih ulaganja. Osim toga, sve češće prijetnje za narušavanje socijalnog mira usljed ubrzanja reformi, posebno privatizacije, djeluju destimulativno za strana, ali i domaća ulaganja.

5.2.6. Raditi na unapređenju imidža zemlje u svijetu

Ratna i poslijeratna događanja u zemlji,²⁸ ali i u regionu, doprinijela su lošem imidžu zemlje u svijetu, što kao posljedicu ima nedovoljan interes poslovnih ljudi za ulaganja u našu zemlju.²⁹

5.2.7. Voditi javnu kampanju radi unapređenja percepcije javnosti o stranim ulaganjima

U javnosti su, među pojedinim vladinim i stručnim krugovima, prisutne predrasude koje stvaraju otpor u kreiranju povoljne klime za strana ulaganja. Predrasude se uglavnom odnose na nerazumijevanje prednosti koje strana ulaganja donose.

5.2.8. Izraditi strategiju za strana ulaganja u BiH

Strategija bi trebala definirati sektore u kojima BiH ima najveće konkurentske prednosti za strana ulaganja, te strategiju privlačenja onih stranih investicija, za koje se ocijeni da mogu donijeti najviše koristi ekonomiji BiH.

5.2.9. Jačati kapaciteet FIPA-e

FIPA u posljednje vrijeme bilježi veoma dobre rezultate u promoviranju investicionih mogućnosti u zemlji. Međutim, njeni postojeći kapaciteti postavljaju značajna ograničenja za postizanje boljih rezultata.

²⁶ Transition Report 2002, EBRD, 2003.

²⁷ "Izveštaj Komisije Vijeću o spremnosti BiH za otpočinjanje pregovora sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju" (Studija izvodljivosti), Brisel, 18. 11. 2003.

²⁸ Strani mediji su doprinijeli lošem imidžu u vezi sa korupcijom (v. "Leaders in Bosnia are Said to Steal up to \$1 Billion, New York Times, 17. avgusta 1999.). Izveštavanja stranih medija o prisutnosti u BiH osoba koje su bile u vezi sa terorističkim grupama, propusti u hapšenju optuženih za ratne zločine, kršenje embarga UN u slučaju "Orao", trgovina ljudima, također su uticali na loš imidž BiH u inozemstvu.

²⁹ Neuspjeh candidature Sarajeva za organiziranje Zimskih olimpijskih igara 2010. godine, te obrazloženje Međunarodnog olimpijskog komiteta u vezi sa tim, također upućuje na zaključak da BiH treba da radi na unapređenju svog imidža u svijetu.

5.2.10. Kontinuirano raditi na povećanju broja zemalja sa kojima su potpisani sporazumi o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja i zaštiti investicija

Prioritet kod zaključivanja ovih ugovora treba dati zemljama u regiji, sa kojima imamo potpisane sporazume o slobodnoj trgovini.

6. Podrška razvoju poduzetništva i malim i srednjim poduzećima (MSP)

6.1. Stanje

Jačanje poduzetništva u Bosni i Hercegovini prepoznato je kao potreba i potencijal za brzi razvoj privatnog sektora, posebno u sferi malih i srednjih preduzeća (MSP). S tim u vezi, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH je u toku 2001. godine uradilo dokument pod nazivom «Poduzetničko društvo» (Globalni okviri ekonomskog razvoja BiH), koji je poslužio kao okvir za definiranje politika u sferi razvoja MSP.

Na samitu EU, održanom ove godine u Solunu, BiH je pristupila Evropskoj povelji za mala i srednja preduzeća, čime je prihvatila obavezu da sprovede njene preporuke.

Do sada su u entitetima i Distriktu Brčko poduzete značajne aktivnosti na unapređenju poslovnog okruženja, ali teškoće i problemi na koje nailaze MSP i potencijalni poduzetnici još uvijek su veliki. Različita dinamika aktivnosti na unapređenju uvjeta za poslovanje i poduzetništvo rezultirala je neujednačenim pravnim i institucionalnim okvirom nejednakog stepena razvoja.

Generalno se može konstatovati da je razvoj poduzetništva u BiH u ranoj fazi. Zakonski i regulatorni okvir je još uvijek neprilagođen i neusklađen, počev od samog pokretanja poduzeća, koje redovito traje predugo, preko kompliciranih administrativnih uvjeta za poslovanje i dugih odlaganja u procedurama, do sporosti sudskog sistema i procedura u vezi sa bankrotom i likvidacijom. S druge strane, poreski sistem, pored neujednačenosti, nije stimulativan niti prilagođen uvjetima u kojima rade MSP u BiH. Ne postoji razrađena politika podrške pokretanju malih i srednjih preduzeća. Poseban problem je bankarski sektor, koji ulaganja u mala i srednja preduzeća smatra visokorizičnim. Prisutna je praksa da se više ulaže u mikrokredite, što je apsurdno sa stanovišta rizika. Međutim, jedan od razloga je činjenica da su donatori puno više investirali u razvoj sektora mikrokredita, a daleko manje u podršku malih i srednjih preduzeća. Ni domaće vlade nisu stvorile instrument koji bi ohrabrio bankarski sektor da više ulaže u mala i srednja preduzeća.

6.2. Prioritetne aktivnosti

U daljnjem jačanju poduzetništva i MSP vlade u BiH trebaju da se oslanjaju na preporuke Evropske povelje za mala i srednja preduzeća. Na polju industrijske saradnje malih i srednjih preduzeća i turizma, BiH treba da kreira politiku, koja će za cilj imati podsticanje modernizacije i restrukturiranje industrije, jačanje sektora malih i srednjih preduzeća.³⁰

6.2.1. Usvojiti strategiju BiH za podršku malim i srednjim preduzećima

Strategija, koja treba biti u skladu sa Evropskom poveljom o malim i srednjim preduzećima, treba da definira mjere i institucije za podršku razvoju poduzetništva i malih i srednjih preduzeća, uzimajući u obzir specifičnosti FBiH, RS i Brčko Distrikta. Posebno važan segment treba biti definiranje mjera za unapređenje poslovne klime za razvoj malih i srednjih preduzeća, što uključuje otklanjanje administrativnih prepreka, smanjenje troškova registracije MSP, definiranje stimulativnih mjera za podršku MSP iz domena fiskalne politike, te razvoj novih tehnologija.

6.2.2. Uspostaviti zakonski i institucionalni okvir za podršku razvoju poduzetništva

RS je usvojila Zakon o razvoju malih i srednjih preduzeća, što bi trebalo da učine FBiH i Distrikt Brčko. Prihvatanjem Evropske povelje za mala i srednja preduzeća BiH se obavezala na uspostavljanje Ureda Državnog koordinatora u okviru Ministarstva za vanjsku trgovinu i ekonomski razvoj BiH (Odjel za podršku i promociju preduzetništva). Nadležnost u ovoj oblasti u FBiH pokrivaju Ministarstvo za

³⁰ "Izveštaj Komisije Vijeću o spremnosti BiH za otpočinjanje pregovora sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju" (Studija izvodljivosti), Brisel, 18. 11. 2003.

razvoj, poduzetništvo i obrt, a u RS Ministarstvo za privredu, energetiku i razvoj. U lokalnim zajednicama treba uspostaviti centre za razvoj, koji će pružiti podršku MSP-ima u definiranju programa i projekata, te diseminirati informacije o MSP i njihovim projektima. Ove centre treba osposobiti da pomažu MSP-ima u jačanju konkurentne sposobnosti, povećanju produktivnosti i stalnom unapređenju tehničkih kapaciteta, između ostalog putem promoviranja poslovnih inkubatora, klastera, tehnoloških mreža, tehnoloških parkova, industrijskih zona i zadruga. Uspostavom agencija za razvoj ljudskih resursa osiguralo bi se pružanje podrške MSP-ima u obrazovanju stručnih kadrova za njihove potrebe.

U kontekstu ovoga potrebno je ojačati nadležna ministarstva za sprovođenje preporuka Evropske povelje za mala i srednja preduzeća, kao i njihovo koordiniranje sa Uredom Državnog koordinatora za implementaciju Evropske povelje za mala i srednja preduzeća, kao i sa drugim ministarstvima i institucijama u realiziranju razvojnih projekata MSP. Posebno je bitno da Ured djeluje kao promotor uključivanja bosanskohercegovačkih MSP u evropske i regionalne razvojne projekte.

6.2.3. Uspostaviti Fond za garancije za podršku malim i srednjim preduzećima

Kao što je navedeno, bankarski sektor smatra ulaganja u mala i srednja preduzeća visokorizičnim. Uočivši ovo kao generalni problem za privatni sektor u BiH, USAID je u suradnji sa komercijalnim bankama u BiH formirao Fond za garancije, kao podršku preduzećima. Međutim, ovaj Fond je namijenjen većim preduzećima i nije ga moguće koristiti za mala i srednja preduzeća.

Po uzoru na ovaj koncept, entitetske vlade u BiH trebaju uspostaviti fond za garancije za podršku malim i srednjim preduzećima. Fond bi se formirao u partnerstvu sa zainteresovanim komercijalnim bankama koje bi, pored ulaganja sopstvenih sredstava u fond, vršile tehničke poslove oko ocjene rizika.³¹ Fond bi izdavao garancije za dio poslovnog rizika, što bi ohrabrilo banke da više kreditiraju ovaj sektor. Uzimajući u obzir iskustva drugih zemalja u tranziciji, najveću korist od ovog fonda imala bi mlađa radna snaga, koja je u ovom momentu u BiH najviše prisutna u svojoj ekonomiji. Uspostava namjenskog fonda za garancije također je jedna od preporuka Evropske povelje za mala i srednja preduzeća.

6.2.4. Podsticati obrazovanje poduzetnika i menadžera

Jedna od važnijih preporuka Evropske povelje za mala i srednja preduzeća jeste afirmisanje znanja o poduzetništvu kroz obrazovni sistem. Predmet poduzetništva je jedino u Distriktu Brčkom uključen u nastavni program srednjih škola. Pet ekonomskih fakulteta u FBiH i tri u RS nude četvorogodišnje dodiplomske programe koji, uz ekonomske predmete, nose kurseve iz menadžerskog obrazovanja, uključujući marketing, menadžment, računovodstvo i finansije. Svi fakulteti imaju katedre koje, obično u četvrtoj godini studija, nude specijalnosti kao što su poslovne finansije, računovodstvo, vanjska trgovina i marketing.

Pored četvorogodišnjeg studija, pri četiri ekonomska fakulteta u FBiH postoje i dvogodišnji dodiplomski programi – poslovne škole. Postdiplomski studiji za stjecanje zvanja magistra poslovne administracije (MBA) nude se na pet fakulteta u BiH.

Uz ekonomske fakultete, poslovnu obuku vrše i institucije za podršku MSP, kao i centri za obuku, koji djeluju pri fakultetima, NVO-ima ili privrednim komorama. Sa organizacijama u pet centara u BiH, mreža razvojnih agencija za preduzeća (Enterprise Development Agencies – EDA) je najznačajnija institucija za podršku MSP, iako i druge NVO nude kurseve iz ove oblasti. Aktivnost ovih institucija najčešće finansiraju strani donatori, mada se dio sredstava prikuplja i od polaznika. Centri za obuku menadžera postoje u Sarajevu (2), te u Tuzli, Banjaluci i odnedavno u Zenici. Oni se uglavnom već finansiraju iz školarine, sponzorstva za pojedine kurseve i od konsultantskih usluga. Ovakvi centri postoje i pri privrednim komorama FBiH i Kantona Sarajevo.

U BiH djeluje i Program za razvoj poduzetništva u Jugoistočnoj Evropi (South-East Europe Enterprise Development – SEED), koji je osnovao i podržava IFC sa zadatkom da razvije potražnju za menadžerskom obukom među MSP-ima. U skladu sa tim, SEED također organizira obuku za menadžere. Konačno, uz pomoć Svjetske banke, pri Ekonomskom fakultetu u Sarajevu, a u suradnji sa univerzitetima u Banja Luci i Mostaru, uspostavljen je Centar za učenje na daljinu (GDLC), preko kojeg se mogu organizirati obuke uz učešće najrenomiranijih svjetskih univerziteta i stručnjaka. GDLC

³¹ Fond ovakve vrste funkcioniše u više zemalja u tranziciji, a posebno je uspješan u Estoniji.

pruža velike mogućnosti za obuku menadžera u skladu sa svjetskim standardima i potrebno je da vlade oba entiteta nastave sa pružanjem podrške u njegovom radu.

Naprijed navedene informacije upućuju na zaključak da je sistem obrazovanja poduzetnika i menadžera u BiH razgranat. Međutim, prisutni su brojni problemi. Raspoloživi kursevi kod svih davalaca usluga su uglavnom standardni, često previše teoretski, a rijetko posebno prilagođeni pojedinim grupama klijenata. Ne postoji odgovarajuća literatura ni časopisi na lokalnim jezicima. Mnogi predavači su staromodni u pristupu obukama. Davaoci usluga su pasivni u istraživanju potreba tržišta i staromodni u koncipiranju i izvođenju obuka. Na univerzitetima su kursevi koji se nude često rezultat internih kompromisa između univerzitetskih institucija koje se bave poslovnim obrazovanjem.³² U okviru više istraživanja tržišta radne snage, koja su rađena od strane DFID (Vlada Velike Britanije) utvrđeno je da poslodavci imaju problem u iznalaženju radne snage, koja je obučena za menadžerske poslove. Mnogi od njih su izjavili da nemaju sredstava da finansiraju njihovu obuku.

Jedan od projekata SEED-a je utvrđivanje dugoročnih potreba MSP. Analizirajući odgovore predstavnika 41 MSP, utvrđeno je da su generalni menadžment, finansijski menadžment i marketinški menadžment najtraženiji i u skladu sa ovim nalazima, SEED razvija odgovarajuće kurseve.

Uzimajući u obzir važnost uspostave adekvatnog sistema za obrazovanje poduzetnika i menadžmenta za razvoj privatnog sektora potrebno je:

- promovirati, nagrađivati i podržavati uspješne menadžere,
- kroz sistem obrazovanja poticati mlade ljude da biraju menadžment kao profesiju,
- uključiti obrazovanje iz poduzetništva u programe srednjih škola,
- poticati osnivanje neovisnih četvorogodišnjih dodiplomskih studija za poslovne studije i menadžment,
- pooštriti standarde za kvalitet institucija i predavača za obuku i obrazovanje menadžera,
- poticati uspostavljanje suradnje sa sličnim institucijama u inozemstvu koje se bave obukom poduzetnika i menadžera,
- uspostaviti kontakte sa brojnim vladinim i nevladinim organizacijama u svijetu, koje nude programe obuke za poduzetništvo i menadžere, kako bi omogućili zainteresovanim u BiH da učestvuju u njima.

³² Management and Business Improvement through Education and Training in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Yugoslavia, Dr. Aziz Šunje, April-October 2001